

During the preparatory (propaedeutic) stage of Ukrainian language education for future teacher-philologists in higher education institutions, initial linguistic preparation is conducted through the study of a Ukrainian language practicum, introduction to linguistics, business Ukrainian language, etc.

The main component in the content block of the Ukrainian language education system is the informational-cognitive stage, encompassing special linguistic preparation. In this process, students acquire a comprehensive (theoretical) discipline, «Modern Ukrainian Literary Language», historical-linguistic disciplines (Ukrainian dialectology, Old Slavic language and historical grammar, history of Ukrainian literary language, etc.), and applied linguistic disciplines (stylistics and culture of the Ukrainian language, linguistic analysis of text, etc.).

During the deepening-cognitive sub-stage of the deepening-generalizing stage, in-depth linguistic preparation takes place, where students study selective linguistic disciplines and acquire informal and formal linguistic education. The creative-research sub-stage involves scientific-research linguistic preparation, including writing coursework and qualification works on the Ukrainian language, participation in scientific events, and the preparation of trial publications.

Key words: Ivan Ohienko, language (linguistic) training, teaching Ukrainian language, educational program, subject training of Ukrainian language teacher, professional development of teacher, Ukrainian language teacher.

Отримано: 18.10.2023 р.

УДК 378.017.4:271.22-726.1(477)
DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.280-286

Марія Фенко

ORCID 0000-0003-2000-2348,

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зоряна Мацюк

ORCID 0000-0001-7915-742X,

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

«РІДНОМОВНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ (на основі педагогічної концепції Івана Огієнка)

У статті розглянуто потенціал рідної мови як основи національно-патріотичного виховання сучасного свідомого громадянина України. З'ясовано, що розв'язанню означеної проблеми здатне сприяти творче використання філософсько-педагогічної спадщини видатного вченого-мовознавця, патріота, теолога, культурного діяча Івана Огієнка (митрополита Іларіона).

Ключові слова: українська культура, педагог, заповіді, рідна мова, національно-патріотичне виховання, громадянин.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси, геополітичні зміни, тенденція входження України до європейського культурно-освітнього простору – усе це формує перед суспільством виклики формування та збе-

реження самоідентичності, національної свідомості та водночас міжнетнічної толерантності. Початок XXI століття ознаменований і світовими інтеграційними процесами, і жорстокими війнами. У такий складний час національно-визвольної боротьби українського народу, боротьби за незалежність домінантною в освітньому середовищі постає українська мова. Власне українська мова є державною мовою вільної соборної України. Як незнищенна і предковична, сьогодні мова відстоює свій статус, значення, важливість для народу. мова живе в глибинах мислення не лише українських митців і геніїв, а і в повсякденній комунікації пересічних українців, у політичній, медійній, культурній сферах. Спостерігаючи за суспільством, помічаємо, що ставлення до української мови двоєке – від шани та захоплення до зневаги та маргіналізації.

Беззаперечним є той факт, що мова слугує домінантним і незамінним дієвим чинником формування особистості. Власне тому варто брати до уваги ціннісне сприйняття рідної мови молодим поколінням. Вагомим в означеному контексті постає проблема мовної освіти дітей і молоді та «ріднововного» виховання. Власне національна освіта повинна прагнути до збереження кращих традицій і стандартів класичної освіти.

Ціннісними в окресленій проблемі, вважаємо, педагогічні погляди Івана Огієнка. Адже саме українським педагогом, теологом, мислителем і людиною енциклопедичних знань було обгрунтовано ключові основи виховання і навчання українців, а саме: рідна мова, природа рідного краю, історія, звичаї, обряди, народний календар, мистецтво, українська народна пісня, фольклор та побут.

Наукова і творча спадщина Івана Огієнка надзвичайно багата та різноаспектна. Вагомий педагогічний досвід ученого, праця на всіх рівнях освіти, глибокі знання в царині різних наук дали йому змогу окреслити та охарактеризувати цілісну систему навчання і виховання особистості на «рідномовному» ґрунті, що в наші дні є надзвичайно актуальним.

Педагогічний доробок митрополита Іларіона перебував і перебуває в центрі наукового пошуку низки дослідників. Так, аналіз науково-педагогічних поглядів Івана Огієнка представлено у працях А. Алексюк, О. Гривнак, В. Майбороди, Г. Опанасюк і ін.; видавничо-редакторські досягнення науковця висвітлено в роботах Т. Ківшар, М. Тимошик і ін.; літературознавчий доробок мислителя проаналізовано в дослідженнях В. Мацько, Є. Сохацької і ін.

Педагогічно-творча спадщина Івана Огієнка – вагомий скарб для сучасників і майбутніх поколінь, адже настанови щодо виховання моральних якостей, патріотичних, естетичних почуттів дитини, любові до рідної мови, поваги до історії, культури свого народу – актуально.

Мета дослідження – обгрунтувати вагомість і актуальність філософсько-педагогічних поглядів Івана Огієнка щодо української мови як основи національно-патріотичного виховання сучасного свідомого громадянина України.

Для розв'язання окресленої проблеми та досягнення мети використано наступні методи: аналіз педагогічних, психологічних і навчально-методичних джерел із теми дослідження; їх систематизація й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Становлення і розвиток сучасної особистості українця – пріоритетне завдання ЗДО, школи і вищої ланки освіти. Усвідомлення ціннісного аспекту української мови в глобально-цивілізаційному контексті, дає змогу засвідчити культурно-ідентифікаційну вартісність української мови на цивілізаційне обслуговування українського народу як рівноправного іншим цивілізованим народам; народу, що має власну історію, тра-

диції, культуру і спроможний творити світові духовні вартості. Пам'ятаємо слова Івана Огієнка: «Безмовний народ – не народ» [7].

Саме тому варто звернути увагу на настанови педагога щодо цілеспрямованого національного виховання молодого покоління на ґрунті рідної мови. Окреслені мислителем ключові «заповіді» такого виховання спробуємо представити в єдності постулатів:

- 1) мова – дух народу. Власне тому потрібно виховувати любов до рідного народу, творчості, мови, адже «у самій мові нашій одбився дух нашого народу, по коренях слів можна довідуватись і про культуру нашу... Мова нерозривно пов'язана з народом та його історією, і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати» [7];
- 2) мова – це найкращий вихователь, адже завдяки мові формуються основи духовного світу дитини, лише мова здатна забезпечити повноцінне життя особистості. «Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу» [7], – писав Іван Огієнко;
- 3) українська – це мова спілкування сім'ї, адже розмова з дітьми своєю мовою веде до підвищення свідомості, формує гідність, високі моральні якості. Як зазначав педагог, основними засобами родинного виховання є мова, батьківський вплив, рідномовне оточення, етнічне середовище. Водночас Іван Огієнко акцентував увагу на вихованні в дітей поваги до моральних цінностей народу, які встановлюються в родині на прикладі батьків, братів і сестер. Він писав: «Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина» [7]. Батьки повинні докласти максимум зусиль, щоб забезпечити дитині «рідномовне» оточення, щоб не відбулось відокремлення дитини від української нації. Родина цілковито відповідальна за розвиток, виховання і навчання дітей; за входження дитини у життєвий світ (соціум); за початкові знання, вміння та навички щодо норм і правил поведінки;
- 4) рідна природа – базис матеріальної і духовної культури народу, адже природні фактори власне і зумовлюють національні особливості українців, формують у дітей відчуття єдності, гармонії людини та природи. Педагог стверджував, що «пишна природа чарівного краю нашого сама нахилила своїх мешканців до замилювання у всякім мистецтві» [7];
- 5) історія – це та царина, яка містить вагомий виховний потенціал і сприяє формуванню національного світогляду, свідомості, самосвідомості й духовності молодого покоління. Адже історичні факти, величні постаті славетної минувшини, достовірність виникнення, становлення і розвитку свого народу, нації і країни – усе це пробуджує в дітей розуміння та цікавість до історії; прагнення пізнати духовність, історичну пам'ять нації та усвідомити себе частиною чогось величного – цілого українського народу;
- 6) національні традиції, звичаї та обряди – це етнічне єднання людей, тобто живий пізнавальний, емоційний, захоплюючий зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім народу. Іван Огієнко пропонував класифікувати звичаї на: родинні (домашні), релігійні, загальнонародні; зазначаючи, що «у який бік не поглянемо, скрізь бачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український» [7]. Варто пам'ятати, що обряди і традиції рідного народу містять естетичне, моральне, етичне, історичне і філософське підґрунтя всієї української нації. Вони слугують тим фундамен-

- том виховання, що переходить із покоління до покоління, а, долучаючись до традицій, наслідуючи їх, діти вбирають їх пізнавальний, психологічний, моральний, естетичний зміст; у дітей пробуджуються найкращі особистісні якості: творче ставлення до дійсності, кмітливість, працьовитість, ініціативність, підприємливість, любов до рідного народу і Батьківщини;
- 7) народне мистецтво (твори українських скульпторів, художників, народних митців тощо) – це матеріальне відображення рис національного характеру, життєвого устрою, історії й культури українського народу. На думку Івана Огієнка, «виховання засобами народного мистецтва – глибоко змістовне, пристойне» [7], адже мистецтво, утілене в естетичній формі, матеріалізує національний дух народу і пробуджує в дітей прагнення до прекрасного;
  - 8) пісня – душа українського народу. Саме пісня впливає на формування гордості за свою націю і країну, її минуле і сучасне. Український генотип – це співучий народ, адже «пісню утворив наш народ такою, як ніхто з інших народів... Наші пісні – це тихий рай. Це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за ними» [7];
  - 9) фольклор – «найкращий здобуток старовини, що має вплив на стару й нову українську літературу» [7]. Виховний потенціал фольклору важко переоцінити, адже він сприяє формуванню глибоких духовних почуттів молодого покоління, «допомагає відтворити картину світу в традиційних для народного світогляду формах: казках, прислів'ях, приказках, забавлянках, колисанках, мирилках, потішках тощо» [7].
  - 10) рідний побут – виразник етнічної належності, адже з самого дитинства «*ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволюки й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко розкинулись по скринях, мисниках, річах свіцьких...*» [7]. Через таке оточення в юних українців формуються доречне й естетичне використання елементів українського національного побуту, розуміння їх краси та моралі.

Отже педагогічна «рідномовна» концепція Івана Огієнка значима для педагогіки сьогодення і дієва для реалізації національної системи виховання і навчання.

Варто зазначити, що формування україномовного та свідомого громадянина можливе лише за безпосередньої участі держави, тобто окреслення чіткої *рідномовної політики*. «Збір державних і приватних практик найкращого розвою рідної й літературної мови, потрібних для скорішого духовного поступу народу та його культури зветься рідномовною політикою або наукою про рідномовні обов'язки. Через те, що рідна мова – найродючіший ґрунт, на яким духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого народу, яку конче мусить знати кожен інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати сильною нацією» [5, с.5]. Минуло майже століття відтоді, коли про це писав Іван Огієнко, а сьогодення нам демонструє на скільки рідномовна політика в нашій державі була недосконалою, що призвело до трагедії цілого народу. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним звучить твердження Івана Огієнка: «Урядники на державній та громадянській службі мусять добре знати свою соборну літературну мову й вимову й свій соборний правопис» [5, с.58].

Саме тому педагог відстоював думку, що «у будь-якій установі, на будь-якому виробництві, а тим більше в закладах освіти – має панувати не «говіркова» мова, не діалект, а всезагальна літературна мова, бо лише вона є

об'єднавчою силою нації... Говіркова мова ніколи не може бути мовою всенародною, – для цього кожний народ утворює собі особливу соборну літературну мову, спільну й обов'язкову для всіх його племен. Літературна мова – це найцінніше й найважливіше оруддя духовної культури та найміцніший цемент єдності нації, а тому всі народи оточують її найпильнішою опікою» [5, с.3-4].

Ключова думка минувшини і сучасності, сформульована Іваном Огієнком, – «Для одного народу – одна літературна мова, вимова і правопис».

Будучи теологом і мислителем митрополит Іларіон визначив десять найважливіших рідномовних заповідей українського громадянина-патріота, наведемо деякі з них:

- 1) кожен має зберігати честь мови, як свою власну, як честь нації. Усюди розмовляти лише рідною мовою, інакше він чинить великий гріх. Варто кожному усвідомити, що мова – це серце народу: гине мова – гине народ;
- 2) хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ;
- 3) літературна мова – то головний двигун духовної культури народу, то найміцніша основа її [5, с.11-12];
- 4) кожен громадянин зобов'язаний вивчати, удосконалювати і плекати рідну мову;
- 5) «добрий стан національних видань – то могутня сила народу й запевнення розвою рідної мови, а висота її накладу – то ступінь національної самосвідомості народу» [5, с.11];
- 6) «де б ти не жив – чи у своїм ріднім краю, чи на чужині, – скрізь і завжди мусиш уживати тільки однієї соборної літературної мови й вимови, тільки одного спільного правопису. Тим ти покажеш, що ти свідомий син своєї об'єднаної нації» [6, с.15];
- 7) вагомість української мови полягає у формуванні сильної волі особистості, яка так необхідна українському народу на шляху його державотворення. «Найцінніший ґрунт для духовного виховання сильного характеру – то рідна мова. Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою» [6, с.29];
- 8) «мовне винародовлення завжди і конче провадить до морального каліцтва, а воно – найродючіший ґрунт для різних злочинів...» [6, с.14].

Справедливим вважаємо твердження педагога-мислителя, що справжнього свідомого патріота України можна виховати лише за основи української мови та лише на її ґрунті сформувати ті якості особистості, які спроможні оберігати і відстоювати честь власної нації.

«На кожному кроці і кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації» [6, с.15]. Адже людина, яка «не зросла на рідній мові», – утрачена для нації, і все своє життя вона буде «безбатченком». Саме тому, вважаємо, що рідна мова – наріжний камінь існування української нації, його духовна і культурна основа, ґрунт національно-патріотичного виховання українського народу.

Висновки. Філософсько-педагогічні погляди Івана Огієнка – надзвичайно актуальні в наш час. Беззаперечною є цінність мови як дієвого засобу національно-патріотичного виховання молодого покоління, що слугує основою для становлення свідомої особистості громадянина України. «Рідномовну» концепцію виховання молоді, на наш погляд, можна окреслити в трьох аспектах:

- ідеалістичному (надприродна сила рідної мови, наділена унікальною енергетикою тисячолітньої традиції українського етносу);
- ідентифікаційному/особистісному (здатність рідного слова творити і виражати внутрішній світ людини, формувати емоційно-вольову духовну сферу, відчувати себе частиною нації, етносу, цивілізованого світу);
- суспільному (рідна мова – домінуючий засіб єднання поколінь, консолідації нації, різносторонньому розвитку народу як самобутнього суб'єкта геополітичних процесів).

Педагогічний, теологічний, мовознавчий тощо доробок Івана Огієнка має непересічне значення для розвитку України, для виховання її майбутніх поколінь.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бацевич Ф.С. Духовний, етно- і культуротвірний потенціал рідної мови в концепції І. Огієнка. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси. Київ, 2009.
2. Ковтун О.І. Огієнко про рідномовні обов'язки та вивчення іноземних мов. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2002. Вип. 2. С. 142-151.
3. Митрополит І. Книга нашого буття на чужині. Бережимо усе своє рідне: Ідеологічно-історичні нариси. Вінніпег, 1956.
4. Митрополит І. Навчаймо дітей своїх української мови. Вінніпег, 1956.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Жовква: Друкарня о. Василяян, 1936.
6. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Біблос, 2001.
7. Огієнко І. Українська культура. Львів: Фенікс, 1992.
8. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності. Київ: Заповіт.
9. Шквир О.Л. Педагогічні погляди І. Огієнка в контексті національного виховання. Житомир.

References:

1. Batsevych, F.S. (2009). Dukhovnyi, etno- i kulturotvirnyi potentsial ridnoi movy v kontseptsii I. Ohienka. Dukhovna synerhetyka ridnoi movy: lnhvofilosofski narysy [Spiritual, ethno- and culture-creative potential of the native language in the concept of I. Ohienko. Spiritual synergy of the native language: linguistic-philosophical essays]. Kyiv. [in Ukr.].
2. Kovtun, O.I. (2002). Ohienko pro ridnomovni obov'iazky ta vyvchennia inozemnykh mov [Ohienko about mother tongue duties and learning foreign languages]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Humanitarian education in technical higher educational institutions]*. Vyp. 2. S. 142-151. [in Ukr.].
3. Mytropolyt Ilarion (1956). Knyha nashoho buttia na chuzhyni. Berezhimo use svoje ridne: Ideolohichno-istorychni narysy [The book of our existence abroad. Let's take care of all our native: Ideological and historical essays]. Winnipeh. [in Ukr.].
4. Mytropolyt Ilarion (1961). Navchaimo ditei svoikh ukrainskoi movy [Let's teach our children the Ukrainian language]. Winnipeh. [in Ukr.].
5. Ohienko, I. (1936). Nauka pro ridnomovni obov'iazky: Ridnomovnyi katekhyzys dlia vchyteliv, robotnykiv pera, dukhovenstva, advokativ, uchniv i shyroko ho hromadianstva [The Science of Native-Language Responsibilities: A Native-Language Catechism for Teachers, Pen Workers, Clergy, Lawyers, Students, and the General Citizen]. Zhovkva: drukarnia o. Vasyliian. [in Ukr.].
6. Ohienko, I. (2001). Nauka pro ridnomovni obov'iazky [The science of mother tongue obligations]. Lviv: Biblos. [in Ukr.].

7. Ohiienko, I. (1992). *Ukrainska kultura* [Ukrainian culture]. Lviv: Feniks. [in Ukr.].
8. Tymoshyk, M. *Holhofa Ivana Ohiiienka: ukrainoznavchi problemy v derzhavotvorchii, naukovi, redaktorskii ta vydavnychii diialnosti* [Calvary of Ivan Ohienko: Ukrainian studies problems in state-building, scientific, editorial and publishing activities]. Kyiv: Zapovit. [in Ukr.].
9. Shkvyr, O.L. *Pedahohichni pohliady I. Ohiiienka v konteksti natsionalnoho vykhovannia* [Pedagogical views of I. Ohienko in the context of national education]. Zhytomyr. [in Ukr.].

Mariia Fenko, Zoriana Matsiuk

«NATIVE SPEAKING» IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL-PATRIOTIC BECOMING OF A MODERN UKRAINIANS (Based on the Pedagogical Concept of Ivan Ohiienko)

Modern processes of globalizations, geopolitical changes, the tendency of Ukraine to become the European cultural and educational space – all this creating challenges for society to formation and preservation of self-identity, national consciousness and, at the same time, inter-ethnic tolerance. Among a number of issues today – is the pressing issue of the Ukrainian language. The activity of the discussions is due to the fact that Ukraine presents itself to the world as an international formation, where are intertwined the economic, socio-political, national, religious and confessional interests of nations; Ukraine's fighting for her self-identity, and the Ukrainian people are fighting to be independent and free.

That's why to use language as foundations national-patriotic education of modern Ukrainian citizen is in the field of our research.

Solution of this problem is able to contribute to creative using philosopher-pedagogical legacy of the outstanding scientist-linguist, patriot, theologian, cultural and religious figure Ivan Ohiienko (metropolitan Hilarion).

The pedagogical activity of Ivan Ohiienko is a component of his educational work. The wide field of his teacher's interests covered the problems of humanizing the educational process, de-russification of educational institutions, the spread of the Ukrainian language and spelling, and the formation of nationally conscious Ukrainians.

We consider the statement of the pedagogic-thinker to be fair that a real conscious patriot of Ukraine can be raised only with help of the Ukrainian language and only on its basis can those qualities of the person be formed, which are aimed at protecting and defending the honor of one's nation, people and state.

The key opinion of the past and the present, formulated by Ivan Ohiienko, is «For one people – one literary language, pronunciation and spelling».

As a theologian and thinker, Metropolitan Hilarion defined the ten most important commandments of the native-language Ukrainian citizen-patriot, which are extremely relevant in our time.

In general, the «native language» concept of youth education, in our opinion, can be outlined in three aspects: realist, identification/personal, social.

Pedagogical, theological, linguistic, etc. achievements of Ivan Ohiienko are of unparalleled importance for the development of Ukraine, for the education of its future generations.

Key words: Ukrainian culture, Ukrainian studies, pedagogic, commandments, native language, national-patriotic education, citizen, young generation.

Отримано: 16.10.2023 р.